

Rómovia sa bránia evidencii

Napriek tomu, že sú Rómovia súčasťou stredoeurópskeho priestoru už niekoľko storočí, stále si zachovávajú určitú mieru **odlišnosti od majoritnej populácie**, a preto častokrát aj v štatistikách zastávajú špecifické postavenie.

Hlavným zdrojom údajov o Rómoch v období prvej Československej republiky sú sčítania z roku 1921 a 1930. V metodike sčítaní bola prijatá nová definícia národnosti. Národnosť tak predstavovala kmeňovú príslušnosť obyvateľov (na rozdiel od predvojnového zisťovania národnosti na základe obcovacej reči) a za jej vonkajší znak bol považovaný materinský jazyk. Tým, že sa vyčlenila kmeňová príslušnosť, sa k národnosti mohli prihlásiť aj Rómovia, aj keď nehovorili rómsky. V tomto období najväčšie problémy spôsobovali v republike kočovní Rómovia, preto vláda zaviedla (v roku 1927) cigánske legitimácie a vymedzila podmienky kočovania. Kočovanie tak bolo umožnené iba rodinám a usádzať sa mohli len na vopred určených miestach. Taktiež sa zakázal na území republiky pobyt zahraničných Rómov, jednalo sa predovšetkým o rumunských a maďarských kočovníkov. V dô-

sledku druhej svetovej vojny bola séria sčítaní obyvateľov prerušená, údaje o rómskom obyvateľstve sú dostupné len zo súpisov ministerstva vnútra. Prvý povojnový súpis tak prebehol v Československu už v roku 1947. Po vojne zostalo v Čechách odhadom len okolo 1000 Rómov, preto vláda pristúpila k presídľovaniu rómskeho obyvateľstva zo Slovenska do Čiech. Toto presídlenie sa realizovalo v dvoch vlnách, prvá vlna (1945 – 1947) sa zamerala na osídľovanie vyľudneného českého pohraničia, druhá vlna v päťdesiatych rokoch smerovala do priemyselných oblastí severozápadných Čiech.

Dôsledky druhej svetovej vojny sa reálne prejavili pri nasledujúcom sčítaní v roku 1950, kedy Rómovia nemali možnosť sa prihlásiť k rómskej národnosti, nakoľko táto nebola vyčlenená. Preto sa Rómovia aj pri nasledujúcich sčítaniach

zvyčajne hlásili k prevládajúcej národnosti lokalít, v ktorých žili. Politika štátu v povojnovom období smerovala k asimilácii rómskeho obyvateľstva s majoritou. Nakoniec bol v roku 1958 prijatý zákon o trvalom usídlení kočujúcich a polokočujúcich osôb. Evidenciu rómskeho etnika zabezpečovalo ministerstvo vnútra a neskôr národné výbory. Na základe tohto zákona sa v roku 1959 realizoval súpis zameraný na kočujúce a polokočujúce osoby, dominantnú úlohu v tomto súpise hrali Rómovia. Aj napriek tomu, že výsledky tohto súpisu neboli publikované, predstavovali základ pre súpisy organizované v rokoch 1966 až 1968. Súpisy v tomto období realizoval Federálny štatistický úrad s pomocou národných výborov.

V šesťdesiatych rokoch opäť vláda pristúpila k presídľovaniu Rómov z miest ich silnej koncentrácie do iných častí republiky, jed-

nalo sa predovšetkým o pomoc východnému Slovensku, pričom väčšina rómskeho obyvateľstva smerovala do Čiech. Na súpisy v šesťdesiatych rokoch nadviazali v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch evidencie národných výborov. Tieto slúžili v prvom rade ako podklad na vyplácanie sociálnych dávok. V sedemdesiatych rokoch boli evidencie ešte nepravidelné (uskutočnili sa v roku 1974, 1976, 1977 a 1979) avšak od osemdesiatych rokov už boli pravidelné s ročnou periodicitou. Aj napriek týmto početným evidenciám sa o demografickej štruktúre rómskeho obyvateľstva nedozvieme prakticky nič, nakoľko sa zisťoval len ich počet. Treba však podotknúť, že Rómovia neboli evido-

V roku 2004 sa na celom území Slovenska uskutočnilo tzv. sociografické mapovanie rómskych komunít.

vaní kvôli svojmu pôvodu, ale skôr preto, že potrebovali určitú pomoc spoločnosti. Evidencie národných výborov môžu predstavovať určité skreslenie o počte Rómov, nakoľko v nich figurovali len tie osoby, ktoré poberali niektorú zo sociálnych dávok. Avšak aj napriek tomu a predovšetkým s vzhľadom na sociálnu stratifikáciu rómskeho obyvateľstva, možno tieto údaje považovať za vierohodné.

Štát podobne ako pri sčítaní v roku 1950 nepriznal existenciu rómskej národnosti ani v ďalších sčítaniach v roku 1961, 1970 a 1980. Nastala tak situácia, kedy príslušníci pomerne početnej a dokonca aj antropologicky odlišnej populácie nepatrili k vlastnej národnosti a štúdium ich demografických charakteristík bolo prakticky nemožné. Pri posledných dvoch socialistických sčítaniach sa predsa len zisťovali údaje o rómskom obyvateľstve. Príslušnosť k rómskemu etniku vyznačoval sčítací komisár na základe vlastného rozhodnutia (pokiaľ sčítací komisár dospel k záveru, že sa jedná o príslušníka rómskeho etnika, označil sčítací hárok veľkým písmenom A).

Základnými kritériami pri posudzovaní o príslušnosti k rómskemu etniku bol spôsob života, životná úroveň, charakter obydli a spôsob bývania, materinský jazyk a evidentné antropologické znaky. Pri takomto zisťovaní národnosti sa úplne potlačila deklarácia národnosti na základe vnímania samotného občana, ale príslušníkom rómskeho etnika bola prisudzovaná národnosť druhou osobou bez vlastného vedomia. Tento prístup je aj v súčasnosti kritizovaný, ale napriek všetkým výhradám sú práve tieto údaje stále považované za najpresnejšie.

Výsledky zo sčítania v rokoch 1970 a 1980 poskytujú už aj demografický obraz o rómskom obyvateľstve, môžeme porovnávať vekovú a pohlavnú štruktúru, dôle-

žitými sú tak aj údaje o vzdelanostnej štruktúre tejto minority, ako aj ekonomickej štruktúre. Taktiež na základe výsledkov môžeme sledovať reprodukciu rómskej populácie a nepriamo aj úmrtnosť.

Po roku 1989

Prístup k vnímaniu národnosti sa zmenil po roku 1989, kedy štát umožnil Rómom sa prvýkrát slobodne prihlásiť k vlastnej národnosti. Rómska národnosť sa tak stala rovnocennou s ostatnými národnosťami a štát sa mal stať garantom vytvárania podmienok všestranného rozvoja Rómov. Pri sčítaní v roku 1991 bola národnosť určená na základe sebaurčenia, ktoré je nespochybniteľné. Aj

napriek slobodnej voľby národnosti, túto možnosť využila len nepatrná časť rómskeho etnika, podobne tak tomu bolo aj pri sčítaní v roku 2001. Medzi hlavné dôvody neprihlásenia sa k rómskej národnosti je veľmi nízke povedomie o národnostnej príslušnosti, nakoľko sa často stotožňuje so štátnou príslušnosťou. Kvôli skúsenostiam z minulosti sa Rómovia bránia akejkolvek evidencii a nakoniec ani nechcú byť za Rómov považovaní. I keď tieto sčítania poskytujú údaje o demografickom správaní Rómov, treba ich vnímať ako značne podhodnotené. Ďalšou nevýhodou je, že sa nedajú porovnať s údajmi zo sčítaní v rokoch 1970 a 1980.

Okrem údajov zo sčítaní obyvateľov nám v súčasnosti posky-

tujú dáta o rómskom obyvateľstve rôzne sociálne štatistiky a sociologické zisťovania. V roku 1997 bol prvýkrát spracovaný ročný výkaz o obytných zoskupeniach na nízkom sociokultúrnom stupni. Výsledky však zachytávali len tú časť rómskej populácie, ktorá žila v rómskych osadách. Tieto ročné výkazy sa pravidelne každoročne opakovali až do roku 2001. V roku 2004 sa na celom území Slovenska uskutočnilo tzv. sociografické mapovanie rómskych komunít, ktoré poskytuje v súčasnosti najpodrobnejší, ako aj najreálnejší prehľad o počte Rómov na Slovensku. Veľký význam majú aj doplnkové informácie o spôsobe života rómskych rodín, charaktere bývania a možnosti využívania

Počet Rómov v Čechách a na Slovensku

Dátum	Počet Rómov ČR		Počet Rómov SR		Zdroj údajov
	absolútny	%	absolútny	%	
15. 2. 1921	249	0,00	8 035	0,27	sčítanie obyvateľov
1. 12. 1930	227	0,00	31 188	0,94	sčítanie obyvateľov
1947	16 752	0,19	84 438	2,47	súpis ministerstva vnútra
31. 12. 1966	56 519	0,57	165 006	3,72	súpis ministerstva vnútra
31. 12. 1967	59 467	0,60	164 526	3,68	evidencia národných výborov
31. 12. 1968	61 085	0,62	165 382	3,67	evidencia národných výborov
1. 12. 1970	60 279	0,61	159 275	3,51	sčítanie obyvateľov
1. 6. 1980	88 587	0,86	199 853	4,00	sčítanie obyvateľov
31. 12. 1980	101 193	0,98	203 405	4,07	evidencia národných výborov
31. 12. 1981	112 192	1,11	208 217	4,13	evidencia národných výborov
31. 12. 1982	115 877	1,12	213 026	4,20	evidencia národných výborov
31. 12. 1983	120 784	1,17	219 180	4,29	evidencia národných výborov
31.12.1984	124 899	1,21	224 694	4,37	evidencia národných výborov
31.12.1985	132 167	1,28	229 782	4,44	evidencia národných výborov
31. 12. 1986	136 812	1,32	235 169	4,51	evidencia národných výborov
31. 12. 1987	140 915	1,36	242 053	4,62	evidencia národných výborov
31. 12. 1988	143 071	1,38	247 755	4,71	evidencia národných výborov
31.12.1989	145 738	1,41	253 943	4,80	evidencia národných výborov
3. 3. 1991	32 903	0,32	75 802	1,44	sčítanie obyvateľov
25. 5. 2001	11 716	0,11	89 920	1,70	sčítanie obyvateľov
2004	-	-	282 315	5,25	sociografický výskum
2025	250 000		520 000		prognóza

Zdroje: Srb, V. (1993): Romové v Československu podle sčítání lidu 1991. Demografie, 1993, č. 4; SODB 2001, ŠU SR; SLDB 2001, ČSÚ; Vaňo, B. (2002): Prognóza vývoja rómskeho obyvateľstva v SR do roku 2025. Infostat, Bratislava

technickej infraštruktúry (voda, električka, kanalizácia a plyn) v domácnostiach. Toto mapovanie sa uskutočnilo na celom území Slovenska, ak však v obci žila rómska komunita v počte menšom ako 15 ľudí a títo boli rozptýlení v obci, osídlenie nebolo do výskumu zaradené. Osídlenie bolo pre potreby výskumu definované ako zoskupenie minimálne troch domov obývaných komunitou, ktorú majorita označila ako rómsku. Tu sa opätovne stretávame s podobným problémom ako pri sčítaniach v roku 1970 a 1980, a to je určovanie príslušnosti k rómskemu etniku nie na základe sebaurčenia, ale na základe označenia druhou osobou. I keď v zmysle súčasných noriem by uvedený výskum nemal prebehnúť, práve sociografické mapovanie rómskych komunit doplnilo chýbajúci obraz o počte a rozmiestnení Rómov na území Slovenska.

Ďalšou skupinou štatistík, ktoré poskytujú údaje o demografickom správaní Rómov, sú priebežné evidencie prirodzeného a migračného pohybu obyvateľstva, ktoré sa realizujú každý rok. Táto evidencia umožňuje zostaviť bilanciu obyvateľstva na základe

národností v každom roku (od roku 1992) a následne vytvorí časové rady. Z pohľadu demografie sú pri prirodzenom pohybe dôležité dáta o počte narodených podľa národnosti matky, počet sobášov podľa národnosti snúbencov a počet rozvodov podľa národnosti manželov. Migračný pohyb zahrňuje údaje o zahraničnom sťahovaní podľa národnosti, ale aj vnútornom sťahovaní podľa národnosti. Táto demografická štatistika tak poskytuje dobrú základňu na sledovanie zmien, prípadne špecifických vlastností obyvateľov rómskej národnosti. Tu však treba podotknúť, že evidencia podľa národností sa reali-

zuje na základe sebaurčenia, preto opätovne nepokrýva celú rómsku populáciu Slovenska.

Jedným zo zdrojov demografických údajov o Rómoch sú odhady ich počtu, pričom viaceré z nich sa neopierajú o reálny základ. Práve tieto nepresné odhady počtu Rómov, ako aj rozdielnosť demografického správania majority a určitej časti rómskeho etnika vedú často ku katastrofickým scenárom. Mnohé z týchto odhadov sú vypočítané len na základe mechanickej matematiky a nezobrazujú skutočnú dynamiku demografického vývoja, ako aj základné demografické zákonitosti populačného vývoja.

Pre štátnu politiku sú do budúcnosti dôležité prognózy o počte Rómov, ako aj ich základných demografických charakteristikách, predovšetkým o vekovej štruktúre. Pri týchto prognózach sa vychádza z predpokladu, že už aj v rámci rómskej populácie nastal druhý demografický prechod (predovšetkým pokles pôrodnosti), aj keď s určitým oneskorením za majoritnou populáciou, avšak demografické správanie rómskeho etnika sa postupne bude približovať k majoritnej populácii.

V súčasnosti dostali Rómovia na Slovensku štatút sociálne vylúčených spoločností. Tieto spoločnosti však nie sú vyčleňované na základe etnických znakov, ale na základe sociálno-ekonomických charakteristik. Práve na základe týchto indikátorov spoločne s ďalšími ukazovateľmi (napr. demografickými a vzdelanostnými) sa dá predpokladať, že v sociálne vylúčených spoločnostiach budú zastúpení najmä Rómovia.

Jana Pukačová
Prírodovedecká fakulta UK
Bratislava

ANKETA | Rodí se víc dětí u nás nebo na Slovensku?

Josef Poloprutký
(62)

Invalidní důchodce

Domnívám se, že na Slovensku. Tam byli vždycky na tu populaci tak nějak čilejší.

Martina Žitná
(28)

Zaměstnankyně

Já nevím, asi tady u nás, v Česku. Je tady víc lidí, tak proto.

Ondřej Čermák
(26)

Muzikant na volné noze

U nás, protože nás je celkově víc.

Kamila Nováková
(22)

Studentka

Rodí se více dětí tady. Protože je nás více než Slováků.

Anna Medřická
(67)

Důchodkyně

Nejvíce dětí se rodí v Anglii, konkrétně ve Skotsku. To dobře vím, protože tam jezdím.

Ivan Pokoš
(40)

Stavař

Na Slovensku přece. Proč, to já nevím.